

Relations of Contemporary Shiite Currents in Kuwait with the Government and Other Muslims¹

Majid Kiyani-nejad^{*} Seyyed Abu al-Hasan Nawwab^{**}
Mohammad Javdan^{***} Mohammad Reza Dehshiri^{****}

(Received: 23/08/2020; Accepted: 06/03/2021)

Abstract

The present article deals with the relations of intellectual (theological) and political currents of contemporary Kuwaiti Shiites with the government and other Muslims. The intellectual and theological currents of the Kuwaiti Shiites include *Osuli*, *Akhbari*, and *Sheikhi* movements. Political currents also include the National Islamic Alliance (believers in the guardianship of Islamic jurist), the Justice and Peace Association (supporters of Shirazi's authority), the National Pact Association, the Humanitarian Mission Association (*Ehghaghi Sheikhs*), and the Independents. The research method is descriptive and analytical, and the data collection is done by interviewing and referring to library resources. Based on the methodology and the criteria of historical study, findings of the research show that, among the three main intellectual and theological currents that affect political and social positions, two currents of *Akhbari* and *Sheikhi* are introverted and maintain the existing order. In contrast, the adherents to the *Osuli* movement have created a new current and set up most political, social, and cultural organizations. The vast majority of Shiite currents have a positive relationship with each other, with the government and currents other than the extremist Salafī movement.

Keywords: Historical Study, Kuwaiti Shiites, Theological Current, Political Current, Contemporary Islamic Currents.

1. This article is taken from: Majid Kiyani-nejad, "Relations of Contemporary Shiite Currents in Kuwait with the government and other Muslims ", 2020, PhD Thesis, Supervisor: Ahmad Riḍā Miftāh, Faculty of Shiite Studies, University of Religions and Denominations, Qom, Iran.

* PhD Student in Shia Studies, University of Religions and Denominations, Qom, Iran (Corresponding Author), kianinejadmajid@gmail.com.

** Associate Professor, Department of Jurisprudential Denominations, University of Religions and Denominations, Qom, Iran, chairman@urd.ac.ir.

*** Assistant Professor, Department of Shiite Studies, University of Religions and Denominations, Qom, Iran, javdan@ac.urd.ir.

**** Associate Professor, Department of International Relations, Faculty of International Relations, Ministry of Foreign Affairs, Tehran, Iran, m.dehshiri@sir.ac.ir.

مناسبات جریان‌های شیعی معاصر در کشور کویت با حکومت و سایر مسلمانان^۱

مجید کیانی نژاد* سید ابوالحسن نواب**

محمد جاودان*** محمدرضا دهشیری****

[تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۶/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۱۶]

چکیده

مقاله حاضر به مناسبات جریان‌های فکری (کلامی) و سیاسی شیعیان معاصر کشور کویت با حکومت و سایر مسلمانان پرداخته است. جریان‌های فکری و کلامی شیعیان کویت شامل جریان‌های اصولی، اخباری و شیخی است. جریان‌های سیاسی نیز تشکل‌های التحالف الوطنی الاسلامی (معتقدان به ولایت فقیه)، تجمع العدالة والسلام (طرفداران مرجعیت شیرازی)، تجمع الميثاق الوطنی، تجمع الرسالة الانسانية (شیخی‌های احقاقی) و مستقل‌ها را شامل می‌شود. روش پژوهش، توصیفی و تحلیلی، و شیوه گردآوری اطلاعات مصاحبه‌ای و کتابخانه‌ای است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بر اساس روش‌شناسی و معیارهای جریان‌شناسی، از سه جریان اصلی فکری و کلامی که بر مواضع سیاسی و اجتماعی تأثیر گذارند، دو جریان اخباری و شیخی، جریان‌هایی درون‌گرا و حافظ نظم موجودند و در مقابل اصولی‌ها جریان‌ساز بوده‌اند و بیشتر تشکل‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی را ایجاد کرده‌اند. قریب به اتفاق جریان‌های شیعی، تعاملی مثبت با یکدیگر، با حکومت و سایر جریان‌ها، به استثنای جریان سلفی تندرو، دارند.

کلیدواژه‌ها: جریان‌شناسی، شیعیان کویت، جریان کلامی، جریان سیاسی، جریان‌های اسلامی معاصر.

۱. برگرفته از: مجید کیانی نژاد، «مناسبات جریان‌های شیعی معاصر در کشور کویت با حکومت و سایر مسلمانان»، رساله دکتری، استاد راهنما: سید ابوالحسن نواب، دانشکده شیعه‌شناسی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران، ۱۳۹۹.

* دانشجوی دکتری شیعه‌شناسی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران (نویسنده مسئول)
kianinejadmajid@gmail.com

** دانشیار گروه مذاهب فقهی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران
chairman@urd.ac.ir

*** استادیار گروه شیعه‌شناسی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران
javdan@ac.urd.ir

**** دانشیار گروه روابط بین‌الملل، دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه، تهران، ایران
m.dehshiri@sir.ac.ir

مقدمه

کویت، کشوری اسلامی با ترکیب جمعیتی متنوعی از عرب و عجم، شیعه و سنی و مقیم و مهاجر است. به رغم کثرت تنوع و دسته‌بندی‌های مردم جامعه در این کشور، زندگی مسالمت‌آمیز و توأم با آرامش آنها در خور تأمل و مثال‌زدنی است. شیعیان کویت در ادوار گذشته نقشی ثبات‌بخش در تعاملات درون‌شیعی و با اهل سنت و حکومت ایفا کرده‌اند. مقاله حاضر، نتیجه تحقیق میدانی توصیفی تحلیلی است که جریان‌های درونی شیعیان کویت و کیفیت و نقش آفرینی‌شان در تعامل با حاکمیت را بررسی می‌کند. بررسی مواضع جریان‌های کلامی سیاسی درون‌شیعی کویت در قبال اکثریت اهل سنت کشور، حامیان و مخالفان حاکمیت و تمهید شیوه تعامل درست نهادهای شیعی خارج از کشور از دغدغه‌های این تحقیق است. اطلاعات تحقیق از روش کتاب‌خانه‌ای و مصاحبه‌ای گردآوری شده و از روش «جریان‌شناسی» در سامان‌دهی پژوهش و تحدید ابعاد مسئله به لحاظ مفهومی و تاریخی بهره برده است.

جریان‌شناسی شیعیان معاصر کشور کویت

امروزه شیعیان اصیل کشور کویت از چند گروه متمایز به شرح ذیل تشکیل یافته‌اند:

- احسانی: اصالت این شیعیان به منطقه احساء و قطیف در شرق عربستان باز می‌گردد. قریب به اتفاق شیخیه (احقافی) کویت از این گروه‌اند.
- بحرانه: گروهی از شیعیان که از بحرین به کویت آمده‌اند. بیشتر اخباری‌ها از این گروه‌اند.
- عجم‌ها: شیعیانی با اصالت ایرانی که به کویت مهاجرت کرده‌اند. بیشتر شیعیان کویت در این دسته‌اند. این گروه اغلب اصولی‌اند.
- بصاروه و زبیره: جمعیتی از شیعیان کویت که از جنوب عراق به کویت مهاجرت کرده‌اند (موسوی، ۱۳۸۵: ۱۸).

تأثیرپذیری شیعیان کویت از حوزه‌های علمیه شیعه در قم، نجف، کربلا، بحرین و احساء و گاه لبنان از ویژگی‌های مهم ایشان است و به‌سهولت می‌توان جریان‌های فکری شیعی کویت را امتداد جریان‌های شیعی فوق دانست (رودباری، ۱۳۷۵: ۳۴-۳۵).

جریان‌های فکری

شیعیان کویت به سه جریان اصلی فکری (کلامی) تقسیم می‌شوند:

الف. جریان اصولی

اکثریت مسلمانان شیعه دوازده امامی کویت اصولی هستند. آنها در اعتقاد بر لزوم تقلید از مجتهد برای تعیین رفتار صحیح اسلامی با گروه کوچک تر، یعنی اخباریان، تفاوت دارند. خط مشی عملی اخباریان در دست یابی به احکام شرعی و تکالیف الهی پیروی از اخبار و احادیث اهل بیت (علیهم السلام) است، در حالی که اصولی ها در دست یابی به احکام شرعی از چهار منبع قرآن، سنت، عقل و اجماع استفاده می کنند و اختلافات مبنایی عمیقی با اخباری ها در چگونگی استنباط احکام از قرآن، پذیرش احادیث، تقلید، اجتهاد، اعتبار ظن در استنباطات فقهی و جایگاه مجامع حدیثی دارند. اصولی ها به خط مشی و روش های اجتهادی معتقدند و در روش هایشان عموماً به عقل و استدلال های عقلی اهمیت می دهند (دائرة المعارف تشیع، ۱۳۶۸: ۸).

از علمای اصولی کنونی کویت که مشغول به تدریس و تعلیم اند و در فضای مجازی هم از اقبال عمومی برخوردارند می توان به سید صباح شبر، سید مرتضی قزوینی، حبیب کاظمی، حسین معتوق، عبدالله دشتی، سید هاشم هاشمی، محمد جزاف، محمد اشکنانی، شبیر اشکنانی، مرتضی فرج، محمد جمعه، علی حسن غلوم، سید علی ابوالحسن، سید مجتبی مهری اشاره کرد. برخی از ایشان درس خوانده های حوزه علمیه قم هستند و مدارسی در کویت ایجاد کرده اند که می توان به حوزه طیف معتقد به ولایت فقیه تحت نظارت حسین معتوق، حوزه شبیر اشکنانی، عبدالله دشتی، جزاف و مدارس متعددی که تحت نظارت طیف شیرازی است اشاره کرد. محمد السنند و فاضل المالکی نیز از علمایی هستند که هر سال مدتی در کویت حضور می یابند و تدریس دارند. علمای اصولی شیعیان را به تقلید از مراجع عظام تقلید راهنمایی می کنند. مراجعی که بیشتر شیعیان اصولی کویت از ایشان تقلید می کنند عبارت اند از: سید علی حسینی سیستانی، سید علی حسینی خامنه ای، سید صادق حسینی شیرازی، سید محمد تقی مدرسی، سید محمد سعید حکیم، حسین وحید خراسانی. اما از مراجع وفات یافته که با اجازه مرجع در قید حیات، عده ای بر تقلید ایشان باقی مانده اند می توان به سید روح الله موسوی خمینی، سید ابوالقاسم موسوی خوئی، سید محمد حسینی شیرازی و حسین عصفور اشاره کرد (آل عید و الصاخن، ۱۴۳۱: ۶ و ۷).

تشکل های سیاسی

در جریان اصولی از میان مقلدان مراجعی که اشاره شد، بیش از همه دو طیف معتقدان به ولایت فقیه و مرجعیت شیرازی در عرصه های اجتماعی و سیاسی فعالیت یا جریان سازی کرده و با

عنایت به ممنوعیت تشکیل حزب در کشور کویت به ترتیب در قالب تشکل‌های التحالف الاسلامی الوطنی و تجمع العدالة والسلام در انتخابات مجلس و شهرداری‌ها شرکت کرده‌اند. تجمع الميثاق الوطنی و مستقل‌ها نیز دو گروه دیگری هستند که در انتخابات مشارکت دارند. ائتلاف تجمعات الوطنی، شامل همه طیف‌های جریان اصولی، و تجمع علمای شیعه نیز در عرصه سیاسی و اجتماعی فعال‌اند و به دنبال توافق بین همه جریان‌ها و طیف‌ها و تقویت هویت شیعی و بهره‌مندی بیشتر شیعیان از آرای انتخاباتی و کرسی‌های مجلس و حضور در دولت هستند. در ادامه، به همه این گروه‌ها اشاره می‌کنیم.

التحالف الاسلامی الوطنی

تشکل التحالف الاسلامی الوطنی در سال ۱۳۷۰ ه. ش. پس از آزادسازی کویت با شعار «کلمه وحدت و وحدت کلمه» تشکیل شد. این اتحادیه به همت افراد برجسته‌ای همچون حسین معتوق، عبدالمحسن جمال (نماینده سابق مجلس الامة)، سید عدنان عبدالصمد (نماینده مجلس الامة)، ناصر صرخو، باسل دشتی، جعفر عباس (استاد دانشگاه)، احمد لاری (نماینده سابق مجلس)، عبدالله سهر (استاد دانشگاه)، سامی الخالدی (استاد دانشگاه و نویسنده)، صالح جوهر (امام جماعت مسجد امام حسین علیه السلام)، مصطفی غلوم (مهندس)، صالح الموسی، عبدالغنی العطار، حسن حاجی به وجود آمد (آخوند فرج، ۱۳۸۰: ۱۵۵). اعتقاد به ولایت فقیه و حرکت مردم در مسیر اهداف اسلام و مقابله با توطئه‌های دشمنان اسلام از اصول این تشکل است و به جامعیت اسلام در همه شئون معتقدند و آن را مرجع و بهترین شیوه زندگی می‌دانند (سیفی، ۱۳۸۶: ۷۲). در مرام‌نامه اتحادیه آمده است که میهن پشتوانه ما و پناهگاه ما است و از آن محافظت می‌کنیم. قانون اساسی حافظ میهن و آزادی ما است. آزادی عقیده و آزادی بیان حق شهروندی است و ثبات ملت از آن است. وحدت ملی و نفی نژادپرستی و فرقه‌گرایی ضروری است. اصل عدالت اجتماعی، برابری و فرصت‌های برابر برای شهروندان و رفع تبعیض خواسته اتحادیه است و ما خواستار خردمندی در سیاست خارجی کشور و روابط خوب با کشورهای همسایه بر اساس احترام متقابل و فقدان مداخله در امور داخلی کشور خود هستیم. اتحادیه، به مسائل عربی و اسلامی و مقدسات، به‌ویژه مسئله فلسطین و بیت المقدس توجه ویژه دارد و برای آزادی‌اش تلاش می‌کند (www.alanba.com.kw/340192/18-11-2012). این تشکل در میان تشکل‌های سیاسی شیعیان به طور میانگین از بالاترین آرای انتخاباتی برخوردار بوده است. البته در انتخابات اخیر مجلس در سال

۲۰۲۰ فقط یک نماینده از این طیف توانست به مجلس راه یابد و از مجموع ۵ نفر شیعه منتخب ۴ نفر دیگر از مستقل‌ها وارد مجلس شدند و به طور کلی تشکل‌ها موفقیت چندانی نداشتند.

تجمع العدالة والسلام

این تشکل در سال ۱۳۸۵ تأسیس شد، اگرچه شکل‌گیری‌اش به دو دهه قبل با نام «مکتبه الرسول الاعظم»، وابسته به مسجد و حوزه سید محمد شیرازی، برمی‌گردد. در آن زمان اعضای تشکیلات از تعدادی از نامزدهای شیعه برای انتخابات پارلمان مانند صالح عاشور، یعقوب حیاتی و علی البغلی حمایت می‌کردند. یکی از دلایل تأسیس این تجمع بازآرایی معادله سیاسی شیعه ذکر شده است. ویژگی این جمعیت حضور زنان در تأسیس آن، از جمله فهیمه عید و سهیلا العجادی، است. این گروه تأکید می‌کند که ریشه و اهداف کویتی دارد و هیچ ارتباط خارجی ندارد و چارچوبش ملی، اسلامی و کویتی است. این گروه از مرجعیت شیرازی پیروی می‌کند و از طریق بیانیه‌ها یا مصاحبه‌هایی که شبکه‌های ماهواره‌ای عربی با رهبران‌ش انجام می‌دهند، در صحنه سیاسی فعال است (www.almoslim.net). این تشکل همواره در عرصه انتخابات فعال بوده و غالباً به طور منظم صاحب یک کرسی در مجلس شده است. قریب به ۲۰ سال صالح عاشور نماینده این طیف در مجلس الامه کویت بود که در انتخابات اخیر سال ۲۰۲۰ رأی نیاورد و این طیف فاقد نماینده در مجلس شد.

مستقل‌ها

این جریان به مشی سیاسی مکتب نجف علاقه‌مند است و می‌کوشد فاصله‌اش را از دو جریان العدالة والسلام (جریان شیرازی) و جریان التحالف (همسو با انقلاب اسلامی ایران) حفظ کند. اغلب افراد این جریان، ضمن حفظ استقلال از دو جریان مذکور، ارتباط گسترده‌ای با جریان‌های شیعی در سراسر دنیا دارند. از دیدگاه ایشان، تقویت و گسترش تشیع و هویت شیعی در نقاط مختلف گیتی اهمیت ویژه‌ای دارد. رابطه مستقل‌ها با حکومت، رابطه مثبتی است و بیشترین تعداد نمایندگان شیعیان در انتخابات مجلس و قریب به اتفاق وزرای شیعه در دولت‌های متعددی که تشکیل شده از این جریان هستند.

تجمع الميثاق الوطني

فعالان سیاسی شیعه کویت که برخی از آنها در تأسیس تشکل‌های مهمی همچون جمعیت الثقافية الاجتماعية و تجمع اسلامی دانشجویان شیعه در دانشگاه کویت شرکت کرده بودند، برای مقابله با اقدامات متعصبانه و متحجرانه و طائفه‌ای تکفیری ضد شیعیان و حمایت از حقوق آنها جمعیت پیمان ملی یا تجمع الميثاق الوطني را در سال ۱۳۸۵ تشکیل دادند. از برجسته‌ترین آنها عبدالهادی الصالح (وزیر سابق دولت در امور مجلس شورای ملی)، عباس المحمید، سید فاضل الزلزله، سید رضا الطباطبایی و دیگران هستند. مؤسسان این جمعیت در بیانیه‌ای اعلام کردند که اسلام و قانون اساسی کشور کویت را سرلوحه خود قرار داده و جمعیت را برای ایجاد اصلاحات و مقابله با فساد اداری تشکیل داده‌اند و بر تلاش خود برای تحقق و تضمین بیشتر آزادی و برابری تأکید دارند. جمعیت مذکور فتنه طائفه‌ای و ترویج فرهنگ تکفیری را باعث از هم گسیختگی وحدت و بافت اجتماعی می‌داند (<https://al-aema.com>).

تجمع علماء الشيعة في الكويت

این تشکیلات در سال ۱۳۸۴ تأسیس شد. از برجسته‌ترین بنیان‌گذارانش می‌توان به سید محمدباقر مَهْری (دبیر کل) و احمد یعقوب (سخنگوی رسمی) اشاره کرد. محمدباقر مَهْری نماینده مراجع شیعه در کویت بود. وی به تلطیف روابط میان شیعیان و اهل سنت می‌اندیشید و از طرفداران هم‌زیستی مسالمت‌آمیز و تقریب مذاهب اسلامی بود. در نامه‌ای که به سران کشور کویت نوشت از آنها خواست روز عاشورا را تعطیل اعلام کنند. زمانی که عبدالعزیز آل شیخ (مفتی وهابیان عربستان سعودی) ادعا کرد که جشن میلاد حضرت رسول اکرم ﷺ هیچ اصلتی ندارد و در سنت خلفای راشدین و ائمه مهدیین شناخته شده نیست و از این طریق به برهم‌زدن چنین مجالسی حکم کرد، مَهْری با اشاره به کتب تاریخ الخُمیس و المواهب اللدنیة از برگزاری جشن‌های میلاد حضرت رسول اکرم ﷺ در قرن‌های گذشته خبر داد و با وهابیت مقابله کرد. در ماجرای قتل حسن شحاته فتوای کینه‌توزانه علمای وهابی را عامل این‌گونه اقدامات نابخردانه دانست و در اعلامیه‌ای خواستار پس‌گرفتن فتوای تکفیرآمیز و تحریم قتل انسان‌ها و مثله‌کردن اجسادشان شد. وی ریاست انجمن هم‌زیستی میان اسلام و مسیحیت را نیز بر عهده داشت و تفرقه‌افکنان مذاهب اسلامی را نه شیعه و نه سنی، بلکه مزدوران استعمار می‌دانست. مَهْری همواره اقدامات خود در کویت را به مراجع عظام تقلید گزارش می‌داد. بعد از فوت وی، فرزندان و

برادرانش کوشیدند این تجمع را حفظ کنند (www.mashreghnews.ir/news/437216). در بیانیه تشکیل این گروه تأکید شده است که آن گونه که احزاب سیاسی دیگر ادعا می‌کنند این تشکل نماینده هیچ کسی نیست و فقط از دین دفاع می‌کند و این امری شرعی است که نیازی به مجوز قانونی ندارد، بلکه وظیفه هر مسلمانی است و وظیفه‌ای خاص برای عالمان و طلاب علوم دینی است که حاملان علم‌اند (www.jafariyaneews.com).

ائتلاف التجمعات الوطنية

این ائتلاف در سال ۱۳۸۵ تأسیس شد و متشکل از اکثر تشکل‌های شیعی است که در عرصه کویت فعالیت می‌کنند و نمایندگانشان التحالف الاسلامی الوطني، تجمع العدالة والسلام، تجمع الميثاق الوطني و تجمع علمای شیعه است. ریاست ائتلاف به طور دوره‌ای هر ساله با یکی از گروه‌های شرکت‌کننده در تأسیس آن است. در اولین دوره، تجمع العدالة والسلام به عنوان رئیس ائتلاف انتخاب شد (https://alqabas.com/article/86055).

ب. جریان اخباری

جریان اخباری، جریانی فکری (کلامی) در کویت است و بروز و ظهور سیاسی چندانی ندارد و صاحب هیچ تشکل سیاسی‌ای نیست. شکل‌گیری این جریان در قالب نوعی اندیشه به مطرح شدن اندیشه‌های یکی از عالمان شیعی به نام ملا محمدامین استرآبادی (متوفای ۱۰۳۳ ه.ق.) هم‌زمان با دوره صفویه در ایران برمی‌گردد. هرچند اصطلاح «اخباری» در برابر «اصولی» قبل از استرآبادی، در کلام شهرستانی (متوفای ۵۴۸ ه.ق.) در الملل والنحل آمده است، وی علمای امامیه را به دو جریان اخباری و اصولی تقسیم می‌کند (شهرستانی، ۱۳۶۱: ۱۶۵). همچنین، حلیم (متوفای ۷۲۶ ه.ق.) این تقسیم را به کار گرفته و شیخ طوسی (متوفای ۴۶۰ ه.ق.) و سید مرتضی (متوفای ۴۳۶ ه.ق.) را در زمره اصولیان به حساب می‌آورد (دائرةالمعارف تشیع، ۱۳۶۸: ۱۱). در کلام علمایی همچون شیخ مفید (متوفای ۴۱۳ ه.ق.)، سید مرتضی و شیخ طوسی نیز، تعبیر «المتعلقین بالاخبار»، «اصحاب الحدیث» و «المتمسکین بالاخبار» به کار رفته است. جریان اخباری قدمت خود را به علمای نخستین شیعه برمی‌گرداند و شخصیت‌هایی چون صدوق (متوفای ۳۲۹ ه.ق.) و کلینی (متوفای ۳۲۸ ه.ق.) را نیز اخباری می‌دانند (همان). این جریان به جایگاهی که عقل در مباحث دینی یافته بود، خرده گرفتند و شعار «پیروی مطلق از احادیث و مرویات اهل بیت (علیهم‌السلام)» را

سر دادند و به مناسبت همین شعار، به «اخباری» شهرت یافتند. گستره اخباری‌گری، منحصر در فقه نیست، بلکه رهاورد آن از جهت روش شناختی، در همه علوم و معارف دینی کارایی دارد. گوناگونی آثار اخباریان و پراکندگی آنها در تفسیر و حدیث و کلام، به روشنی نشان می‌دهد که گستره تأثیر این مکتب، فراخ‌تر از عرصه فقه است. ملا محمدامین استرآبادی با نگارش کتاب الفوائد المدنیة، رهروان راه اجتهاد را نقد کرد، اجتهاد و تقلید را ناروا شمرد، ادله استنباط را به کتاب و سنت محدود دانست و اجماع و عقل را از دایره حجت، بیرون نهاد. وی معتقد بود روش علمای پیشین و به‌ویژه فقهای دوران حضور ائمه (علیهم‌السلام)، مراجعه مستقیم به روایات بوده است نه اجتهاد در ادله. از نگاه استرآبادی، تقسیم مردم به مجتهد و مقلد، صحیح نیست؛ چراکه تقلید از غیر معصوم جایز نیست و همه مردم باید مقلد معصومان باشند (بهشتی، ۱۳۹۰: ۶-۸). چنین دیدگاه‌هایی به اختلاف نظر میان اصولیان و اخباریان دامن زد و اگرچه خاستگاهی فرهنگی و علمی داشت، اما زمینه‌ساز تقابل‌های پردامنه‌ای در جامعه شیعه شد که تا بیش از دو قرن، بازتاب‌های اجتماعی و حتی سیاسی فراوانی در پی داشت. در قرن دوازدهم، حوزه‌های نجف و کربلا، پایگاه اخباریان شده بود و کمتر نامی از علمای اصولی شنیده می‌شد ولی به‌مرور با تلاش‌های آقاوحید بهبهانی (متوفای ۱۲۰۵ ه.ق.)، عرصه بر اخباریان تنگ شد و جریان اصولی، رونقی دوباره یافت. در ادامه، مرتضی انصاری (متوفای ۱۲۸۱ ه.ق.) علم اصول فقه را ترویج کرد و تدریس آخوند خراسانی در حوزه نجف نیز در افول اخباریان مؤثر افتاد. هم‌اکنون کمتر کسی مدعی پیروی از جریان اخباری است، اما در بحرین و عربستان شرقی، قطیف و عوامیه همچنان بروز و ظهور دارد و مهاجرانی که از این مناطق به کویت آمدند بر همین طریق می‌اندیشند.

اخباری‌های کویت

اخباری‌های کویت از لحاظ اجتماعی و فرهنگی از اقبال خوبی در میان مردم برخوردارند و منابر وعظ و مجالس‌شان اغلب به نقل اخبار اهل بیت (علیهم‌السلام) و تمرکز بر سخنان ایشان می‌گذرد. در ایام محرم حسینیة‌هایشان جمعیت انبوهی را پذیرا می‌شود، اگرچه بخش مهمی از عزاداران از لحاظ فقهی مقلد اصولیان‌اند. پیروان جریان اخباری در کویت اغلب اصالت بحرینی دارند و مرکز اصلی‌شان مسجد البحارنه است. خانواده‌های القلاف، الخياط، المکی، الجمعه و حاجی حامد از خانواده‌های وابسته به این جریان‌اند (المدریس، ۱۹۹۹: ۷-۸). قریب به اتفاق اخباری‌ها مقلد سید ابراهیم جمال‌الدین هستند. امامت مسجد البحارنه کویت را به ترتیب سید احمد جمال‌الدین، سید

ابراهیم جمال‌الدین، سید جواد جمال‌الدین بر عهده داشتند و هم‌اکنون سید حسین سید عیسی القلاف، امام جماعت مسجد بحارنه است (جريدة النهار الكويتية، العدد ۳۵۰۹ - ۲۰۱۸/۱۰/۲۱). البته اصالت خاندان جمال‌الدین به عشایر القصیبه جنوب عراق برمی‌گردد و از سادات رضوی و نسل موسی المبرقع، فرزند امام نهم شیعیان حضرت جواد علیه السلام هستند (همان، نیز: <https://iraqitribes.com/753993258011728>).

جریان اخباری کویت علاقه چندانی به ورود در مباحث سیاسی و اجتماعی نشان نمی‌دهد و بیشتر به عنوان نوعی جریان فکری در خور بررسی است. بنابراین، ذیل این جریان فکری، همچون جریان اصولی، جریان سیاسی و تشکل‌های مرتبط با آن بررسی نمی‌شود.

ج. جریان شیخی

شیخی‌ها که روزگاری بسیاری از مردم احساء و قطیف در شرق عربستان سعودی را تشکیل می‌دادند، در حال حاضر اقلیتی در احساء به شمار می‌روند و مهاجران احسانی این جریان را وارد کویت کردند. هم‌اکنون مسجد امام صادق علیه السلام مرکز ثقل شاخه احقایی شیخیه در کویت است و پیرو مرجعیت خاندان احقایی اسکونی هستند. مراجع شیخیه احقاییه به ترتیب احمد بن زین‌الدین احسانی، معروف به شیخ اوحد (متوفای ۱۲۴۲ ه.ق.)، سید کاظم رشتی حسینی (متوفای ۱۲۵۹ ه.ق.)، آخوند ملا محمد سلیم اسکونی (متوفای ۱۲۶۶ ه.ق.)، میرزا محمدباقر حائری اسکونی (متوفای ۱۳۰۱ ه.ق.)، میرزا موسی حائری اسکونی (متوفای ۱۳۶۴ ه.ق.)، میرزا علی حائری احقایی (متوفای ۱۳۸۶ ه.ق.)، میرزا حسن حائری احقایی (متوفای ۱۴۲۱ ه.ق.) و میرزا عبدالرسول حائری احقایی (متوفای ۱۴۲۴ ه.ق.) بوده‌اند (حائری احقایی، ۱۳۸۵: ۲۳). پس از وفات میرزا حسن احقایی و فرزندش میرزا عبدالرسول احقایی، چون میرزا عبدالله، فرزند میرزا عبدالرسول، مرجعیت را نپذیرفت و اعلام کرد که پیروان می‌توانند بر تقلید از پدرش باقی بمانند، برخی از منتسبان به ایشان، مقلدان احقایی را به سیستانی و شیرازی ارجاع دادند (الفاضلی، ۱۴۲۹: ۱۵۹).

پدر معنوی همه گروه‌های شیخیه، شیخ احمد احسایی است. آموزه‌های شیخ احمد احسایی برای شیعیان منطقه خلیج فارس، که دائماً گرفتار ناامنی‌های سیاسی و آزارهای مذهبی هستند، به جهت جنبه‌های درون‌گرایانه و همراه با تقیه‌اش در تعامل با دیگر مسلمانان و حکومت‌ها مناسب بوده است (Matt Hiesien, 2012: 628-659). علمای متعددی از منطقه احساء شاگردی شیخ احمد احسایی و جانشین وی سید کاظم رشتی را کردند و پس از آن به احساء بازگشتند. برخی به کویت و

بصره نقل مکان کردند و برای گسترش تعالیم شیخیه، حوزه‌هایی را برپا کردند. یکی از این افراد ملا محمدباقر اسکویی بود که شاگرد احسائی و میرزا حسن گوهر بود. وی رقیب حاج محمد کریم‌خان کرمانی در جانشینی سید کاظم رشتی بود (مشکور، ۱۳۸۶: ۱۶۵). بعد از وفات رشتی، شیخ‌های احساء و آن دسته از ایشان که مقیم کویت و بصره بودند، روابط نزدیکی با محمدباقر اسکویی، مرجعیت مدرسه شیخیه تبریز برقرار کردند.

بعد از وفات اسکویی، فرزندش میرزا موسی احقاقی جانشین پدر شد. وی کتابی به نام احقاق الحق و ابطال الباطل در رد شیخیه کریم‌خانیه و حاج محمد کریم‌خان نوشت. به سبب نام و کتاب وی، پیروانش به شیخیه احقاقیه معروف شدند (فرمانیان، ۱۳۸۷: ۱۸۲). از مهم‌ترین اختلاف‌های اساسی شیخیه احقاقیه و شیخیه کریم‌خانیه این است که شیخیه احقاقیه، اعتقادی به رکن رابع ندارند و تأکید بسیار دارند که خود را از عموم شیعیان امامیه جدا ندانند و اجتهاد مرسوم در حوزه‌ها و تقلید از مراجع امامیه را نیز جایز می‌دانند.

شیخیه‌ها و احسائی‌های کویت

شیخیه‌ها در کویت به دلیل درون‌گرایی و نوع تعاملشان با حکومت عموماً با مشکلات سیاسی روبه‌رو نبوده‌اند و با حضور مراجع اسکوئی احقاقی جایگاهشان تقویت شد. در حقیقت، نخبگان احقاقی روابط نزدیکی با خانواده حاکم آل صباح برقرار کردند و به بخشی جدایی‌ناپذیر از نخبگان شهری کویت تبدیل شدند.

مؤسسات احقاقی‌ها: بسیاری از حوزه‌ها، حسینیه‌ها و کانال‌های تلویزیونی احقاقی‌ها در کویت ثروتمند هستند و به‌خوبی در اقتصاد سیاسی کویت ادغام شدند (Azoulay, 2013: 67-99). موفقیت اقتصادی‌شان باعث افزایش خمس و اوقاف خانواده اسکوئی احقاقی شد. با این منابع، آنها و احسائی‌ها مؤسسات بزرگی را در کویت، همچون حسینیه شیخ الاوحد، تأسیس کردند که به عنوان مراکز شیخیان الاحساء فعالیت می‌کنند (www.facebook.com/alshiakhalawhad). عباس‌علی القطان که از خانواده‌های برجسته احسائی است، رئیس حسینیه شیخ الاوحد است و نقش مهمی در مدیریت اوقاف در کویت دارد (الاحقاقی، ۱۴۱۵: ۳۹۲-۴۰۱). مسجد امام صادق (علیه السلام) کتاب‌خانه بزرگی دارد و کتاب‌ها و مجله‌هایی را درباره احمد الاحسائی و مکتب وی منتشر می‌کند. عبدالله المزیدی امام جماعت است و نیز به عنوان وکیل اصلی میرزا عبدالله احقاقی فعالیت می‌کند، که رسماً مرجع جدید برای پیروان احقاقی است (السلیمی، بی‌تا: ۶۱-۶۶). میرزا عبدالله در تهران زندگی

می‌کند و هنگام سفر به کویت در این مسجد نماز را اقامه می‌کند. احقاقی‌ها حوزه‌ای نیز با نام النورین النیرین در سال ۱۳۸۵ ه.ش. در کویت افتتاح کردند اما به فاصله کمی تعطیل شد. زیرا نتوانستند به تعداد کافی طلاب کویتی جذب و پذیرش کنند. در ادامه، مکان حوزه شیخی مذکور از سال ۱۳۸۸ ه.ش. به عنوان استودیو برای اولین کانال تلویزیونی ماهواره‌ای شیخی به نام «شیخ الاوحد» استفاده شد. این کانال ماهواره‌ای عمدتاً سخنرانی‌های روحانی‌های شیخی را پخش می‌کند، به‌ویژه سخنرانی‌هایی که میرزا حسن احقاقی در گذشته انجام داده است (www.lyngsat.com/tvchannels/--/Al-Awhad-TV.html.alawhad.tv).

تجمع الرسالة الانسانیة

احقاقی‌ها با تأسیس تجمع الرسالة الانسانیة وارد عرصه سیاسی شدند و در انتخابات سال ۲۰۰۹ (۱۳۸۹ ه.ش.) شرکت کردند. تجمع الرسالة الانسانیة (تجمع پیام بشردوستانه) از طریق حاج‌حمد بوحمد از فعالان مسجد امام صادق (علیه‌السلام) وابسته به احقاقی‌ها در سال ۱۳۸۶ ه.ش. اعلان موجودیت کرد. نام این تجمع از کتاب میرزا حسن احقاقی با همین عنوان گرفته شده است. تجمع بر اساس دو ساختار شیعی و قبیله‌ای که شامل احسانی‌های کویت می‌شود بنا شده است. در عین حال، به دلیل امتناع مرجعیت احقاقی از هر گونه مداخله در سیاست، این تجمع نتوانست حائز مرجعیت سیاسی شود و بدون اتخاذ ایدئولوژی خاص و با پای‌بندی به هنجارهای دولت کویت به کارش ادامه داد، اما به جز انتخابات مذکور در دوره‌های بعدی بروز و ظهوری نیافت. به نظر می‌رسد این جریان همچنان ترجیح می‌دهد نقشی در سیاست ایفا نکند و فقط در عرصه اقتصادی و اجتماعی ایفای نقش کند. حمله انتحاری عناصر داعشی در ماه رمضان ۱۳۹۴ ه.ش. که در نوع خود در کویت بی‌سابقه بود در مسجد امام صادق (علیه‌السلام) رخ داد (www.nationalkuwait.com).

روابط بین احقاقی‌ها و شیرازی‌ها

سید محمد شیرازی (۱۳۰۷-۱۳۸۲ ه.ش.)، که پایگاهش کربلا بود، به دلیل تنش با رژیم بعث مجبور شد در سال ۱۳۵۰ ه.ش. به تبعید برود. برخی از افراد مشهور و بازرگانان شیعه از کویت، شیرازی و همراهانش را تشویق به اقامت در کویت کردند. شیرازی پذیرفت و تا زمان انقلاب اسلامی ایران در کویت مستقر شد. پس از احقاقی، شیرازی به دومین مرجع شیعه ساکن کویت تبدیل شد و نزدیکی جغرافیایی این دو جریان سبب شد همدیگر را بهتر بشناسند (Azoulay, 2009).

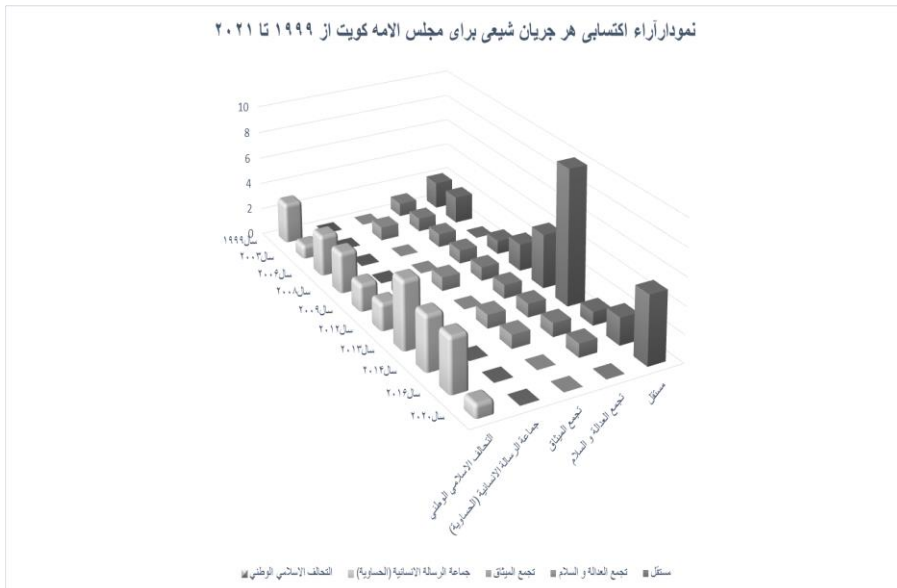
49؛ دو جریانی که در مراکز اصلی حوزه علمیه شیعه در نجف و قم به آنها با دیده ظن و تردید نگریسته می‌شود و در حاشیه شبکه‌های روحانی شیعه فعالیت می‌کنند. کربلا برای ایشان به عنوان پایگاه معنوی و کشورهای حاشیه خلیج فارس، به‌ویژه کویت، به عنوان منابع اصلی پشتیبانی و سرمایه‌گذاری مردمی فعالیت می‌کنند. این امر همچنین باعث شده است هر دو گروه در حومه دمشق و در کنار حرم حضرت زینب (علیها السلام) استقرار یابند. شیرازی‌ها در آنجا حوزه بزرگی تأسیس کردند، در حالی که شیخیان حسینیۀ الفاطمیۀ و یک مرکز نشر را تأسیس کردند که خطبا و نویسندگان شیخی را تبلیغ می‌کند. همچنین، هلدینگ بوخمسین زیر نظر جواد بوخمسین از نخبگان احقایی، صاحب یک هتل بزرگ و مجلل در نزدیکی حرم حضرت زینب (علیها السلام) است (همان). از نمونه‌های روابط نسبتاً نزدیک بین جریان احقایی و طیف شیرازی، در شخصیتی همچون محمد بن سلمان الهاجری، از رهبران شیخیه احساء، تبلور می‌یابد. وی نزد شیخ علی الایقان، از علمای شیخیه، و سید مهدی شیرازی درس خواند و از سید محمد شیرازی اجازه اجتهاد گرفت و سید حسن شیرازی و سید صادق شیرازی و سید محمدتقی مدرس و سید هادی مدرس و نزد وی درس خواندند (Matthiesen, 2011: 132-153).

فوت دو مرجع ارشد احقایی و بحث جانشینی

درگذشت میرزا حسن احقایی (۱۲۸۰-۱۳۸۳ ه.ش.) و میرزا عبدالرسول احقایی (۱۳۱۰-۱۳۸۵ ه.ش.)، احقایی‌ها را تضعیف کرد، چراکه میرزا عبدالله احقایی، فرزند و جانشین میرزا عبدالرسول، در حوزه علمیه تحصیل نکرده است. وی از سال ۱۳۶۷ ه.ش. ساکن تهران بوده و تحصیل کرده دانشگاه است (www.alehkaky.com). در نتیجه، برخی از شیخیان در احساء و کویت پیروان سید صادق شیرازی شدند که جانشین سید محمد شیرازی در سال ۱۳۸۱ ه.ش. رهبر رسمی شیرازی‌ها شد (Matthiesen, 2013: 39-42). شاید به این دلیل که آموزه‌های دینی سید محمد شیرازی و سید صادق شیرازی تقریباً نزدیک به آموزه‌های احقایی‌ها است، حداقل اینکه نزدیک‌تر از آموزه‌های بسیاری از جریان‌های اصلی مرجعیت شیعه به احقایی است.

فضای مذهبی نسبتاً باز و وضعیت پایدار سیاسی و مدارای موجود در کویت، به شیخی‌ها اجازه داده است در تجارت و تا حدی در سیاست قدرتمند شوند و کویت به قطبی فراملی برای شبکه‌های مذهبی شیخی تبدیل شود (MattHiesen, 2014).

سال	مستقل	تجمع العدالة و السلام	تجمع الميثاق	الرسالة الانسانية (الحمد والتحالف الاسلامي الوطني)	سال
سال 1999	2	1	0	0	3
سال 2003	2	1	1	0	1
سال 2006	0	1	0	0	3
سال 2008	1	1	0	0	3
سال 2009	2	1	1	1	2
سال 2012	4	1	0	0	2
سال 2013	10	1	1	0	5
سال 2014	1	1	1	0	4
سال 2016	2	1	0	0	4
سال 2020	5	0	0	0	1

ارزیابی جریان‌های سیاسی

با نگاهی به آمار و بررسی گرایش‌های نمایندگان منتخب جریان‌های گوناگون شیعی این نکته مهم به دست می‌آید که از میان جریان‌های فوق، جریان مستقل و جریان التحالف الاسلامی الوطنی از اقبال بیشتری نسبت به دیگر جریان‌ها همچون تجمع الميثاق الوطنی و تجمع العدالة والسلام با گرایش به جریان شیرازی برخوردارند. جریان اخباری تشکیلی یا نماینده مشخصی در عرصه سیاسی ندارند، اما برخی افراد منتسب به خاندان‌های مرتبط همچون سید حسین القلاف دوره‌های متعددی وارد مجلس شده‌اند. جماعة الرسالة الانسانية، وابسته به جریان احقاقی، فقط در سال ۲۰۰۹ توانست دو نماینده به مجلس بفرستد و قبل و بعد از آن فعالیت چندانی نداشت (www.kuwaitpolitics.org).

مناسبات جریان‌های شیعی با حکومت

با توجه به اینکه کویت بین سه کشور عراق، عربستان سعودی و جمهوری اسلامی ایران قرار دارد در طول سالیان گذشته با جریان‌های فکری از این سه کشور مواجه بوده است. جریان سلفی نشئت‌گرفته از عربستان سعودی و جریان‌های شیعی منبعث از عراق و ایران از جمله این جریان‌ها و حرکت‌های دینی است که از کشورهای همسایه در کویت رشد کرده است. تحولات کویت به طور کلی و به‌ویژه تحولات چندساله اخیر در این کشور نشان می‌دهد که جریان‌های فکری سه کشور همسایه در شعله‌ورکردن یا مهار اعتراض‌ها اثرگذارند و بُعد فکری و اعتقادی صرف ندارند. ناآرامی‌های سال ۲۰۱۱ در کویت این را اثبات کرد و حاکمیت کویت متوجه شد که چاره‌ای جز این ندارد که در تصمیم‌هایش کارکرد این جریان‌ها را در نظر بگیرد. همراهی جریان‌های شیعی با حاکمیت کویت در مقابله با اقدامات گروه‌های مخالف در پی بهار عربی از جمله اموری است که تأثیرگذاری این جریان‌ها و نوع رابطه همگرایانه‌شان با حاکمیت را نشان می‌دهد. انتخاباتی که پس از اعتراضات سال ۲۰۱۱ (ورود معترضان به صحن مجلس)، انحلال مجلس و تغییر قانون انتخابات (قانون صوت الواحد) برگزار شد با تحریم سایر جریان‌های اسلامی روبه‌رو شد و اگر حضور پررنگ کلیت جریان شیعیان در انتخابات نبود حاکمیت کویت با رسوایی سیاسی بزرگی روبه‌رو می‌شد. به صورت کلی شیعیان کویت، به‌ویژه در مواقع بحران‌های سیاسی و اجتماعی، در کنار دولت کویت و خاندان حاکم بر آن قرار داشته‌اند. در پی استقلال کویت از انگلستان در ژوئن ۱۹۶۱ و تشکیل اولین مجلس مؤسسان کویت در ۳۰ دسامبر ۱۹۶۱ که در آن حق رأی و نامزدی در انتخابات،

بدون توجه به وابستگی مذهبی، به طور برابر برای همه کویته‌ها در قانون انتخابات در نظر گرفته شد، بر اساس آن و در آن مقطع، شیعیان دو نماینده از بیست نماینده مجلس را در مجلس مؤسسان به خود اختصاص دادند. وظیفه اصلی مجلس مذکور تدوین قانون اساسی بود که به قانون اساسی سال ۱۹۶۲ معروف شد. در این مجلس، شیعیان بخش مهمی از مجموعه سیاسی دوستدار حکومت بودند که دولت در تصویب قوانین و طرح‌هایی که با مخالفت شدید جناح ملی‌گرایان عرب مواجه می‌شد به آنها اتکای بسیار داشت. شیعیان جناح سیاسی خاصی را در مجلس فوق تشکیل ندادند و جزء مخالفان سیاسی دولت در داخل مجلس نبودند (المدیرس، ۱۹۹۹: ۱۹).

در ادامه فعالیت در عرصه سیاسی شیعیان توانستند در دوره‌های اول تا سوم ده کرسی از پنجاه کرسی این مجلس را تصاحب کنند؛ اما این حضور در دوره‌های پنجم و ششم به حداقل، یعنی یک نفر، رسید که ناشی از فضای پس از انقلاب اسلامی ایران و جنگ عراق علیه ایران بود و باعث شد بسیاری از فعالان شیعی کویت دستگیر و زندانی شوند (خاکرند، ۱۳۸۴: ۱۱). شیعیان در ماجرای اشغال کویت به دست عراق، کمک‌های بسیار به حکومت کردند و تعدادی شهید شدند. حضور شیعیان در دوره‌های قبلی مجلس به نفع دولت بود و موجب موفق نشدن نمایندگان طیف‌های سلفی و اخوانی در تلاش‌های مکررشان برای استیضاح نخست‌وزیر وقت شد؛ اما این همکاری و تعامل مثبت دستاورد ملموس و مهمی برای شیعیان نداشت و به افزایش سهم سیاسی آنان در ترکیب وزرای دولت یا افزایش تعداد نمایندگان شیعی در مجلس نینجامید. با این حال، برخلاف شیعیان تحت تبعیض و ظلم در بحرین و عربستان، شیعیان در این کشور مزیت بزرگی دارند و آن به رسمیت شناخته‌شدن حقوقشان در فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی از طرف نظام حاکم است (www.state.gov/reports/2019/kuwait) و همواره شاهد حضور یک یا دو وزیر در کابینه دولت هستیم (www.kuwaitpolitics.org).

مناسبات جریان‌های شیعی با دیگر جریان‌ها

جریان‌های اسلامی در قالب جمعیت‌ها و گروه‌های مختلف در طول زمان در کشور کویت فعال بوده‌اند و هر زمان که لازم بوده و احساس کرده‌اند که باید در صحنه سیاسی فعال باشند ایفای نقش کرده‌اند. تحولات و ناآرامی‌های کویت در مقطع بهار عربی، که در آن جریان‌های سلفی و اخوانی نقش تعیین‌کننده و تأثیرگذاری داشتند، به‌خوبی نشان‌دهنده واقعیت تعامل سایر جریان‌ها با جریان شیعی در کویت است. جا دارد که رویکرد جریان شیعی به این ناآرامی‌ها نیز بررسی شود.

شیعیان با نگاه بدبینانه‌ای تحولات این مقطع را رصد می‌کردند. زمانی که کویت دچار ناآرامی شد، با توجه به تحولات در بحرین، مصر و سوریه، و روند رو به افزایش فعالیت‌های گروه‌های سلفی و تکفیری، شیعیان کویت احساس کردند اگر روند اعتراض‌ها استمرار یابد اوضاع و احوال برایشان بدتر خواهد شد. هم‌زمان اقدامات نمایندگان سلفی در مجلس ۲۰۱۲ کویت از شدت عمل احتمالی آنان در قبال شیعیان حکایت می‌کرد (حیدر، ۲۰۱۱: ۲۴۵-۲۸۵). سلفی‌ها در نظر داشتند قانونی برای اعمال فشار به حسینه‌های شیعیان تصویب کنند که به سرانجام نرسید (<https://carnegieendowment.org/2014/55514>).

قریب به اتفاق جریان‌های شیعی کویت تصور می‌کردند اگر اتحاد سلفی‌ها و اخوانی‌ها در کویت منجر به موفقیت شود فشار را بر آنان چنان تشدید خواهند کرد که مجبور به جلای وطن شوند. اخوانی‌های کویت عملاً با توجه به روند رو به افزایش نقش آنان در تحولات منطقه‌ای زنگ خطر را برای شیعیان در کویت به صدا درآورده بودند. با عنایت به توضیحات فوق، شیعیان نه تنها از ناآرامی‌های کویت حمایت نکردند و هیچ‌گونه مشارکتی نداشتند، بلکه در کنار حاکمیت ایستادند و از تصمیم‌های امیر کویت حمایت کردند.

به دنبال انحلال مجلس ۲۰۱۲، امیر کویت با صدور حکمی تاریخ جدیدی را برای برگزاری انتخابات اعلام کرد. انتخابات در پاییز ۲۰۱۲ با مشارکت حدود ۴۰ درصد، که عمدتاً شیعیان بودند، برگزار، و در جدال بین گروه‌های سلفی با خاندان حاکم، شیعیان کویت اعتبار سیاسی و اجتماعی بالاتری پیدا کردند و توانستند یک‌سوم کرسی‌ها را تصاحب کنند؛ قدرتی که برای اولین بار نشان از ترکیبی جدید از وضعیت سیاسی کویت داشت (www.bakerinstitute.org).

با تغییر قانون انتخابات در کویت به دستور امیر سابق کویت و مخالفت جریان سلفی با آن، شیعیان این کشور با نزدیک‌کردن دیدگاه‌های خود به یکدیگر و دادن لیست انتخاباتی واحد (برخلاف دوره‌های گذشته) از فرصت تحریم انتخابات از طرف جریان سلفی این کشور نهایت استفاده را بردند و موفق شدند ۱۷ کرسی از مجموع ۵۰ کرسی مجلس را از آن خود کنند که به اعتقاد ناظران، این پررنگ‌ترین و مهم‌ترین حضور سیاسی شیعیان در تاریخ سیاسی کویت در یک دهه اخیر محسوب می‌شود (www.dw.com/16423630).

نهایتاً امیر کویت بار دیگر مجلسی را که با یک‌سوم شیعیان تشکیل یافته بود منحل، و تاریخ جدیدی برای انتخابات مجلس جدید اعلام کرد. این مجلس با تحریم کمتری از طرف مخالفان روبه‌رو شد و نمایندگان گروه‌ها و گرایش‌های مختلفی در مجلس راه پیدا کردند. با برگزاری این

انتخابات اولاً حساسیت به حضور پررنگ شیعیان در مجلس کم شد و ثانیاً نخست‌وزیر جدید کویت فشار چندانی از طرف نمایندگان جدید مجلس احساس نمی‌کرد. از سوی دیگر، حاکمیت کویت در حرکتی آرام ولی مستمر بعد از تحولات ۲۰۱۲، ادارات دولتی این کشور را از وجود عناصر اخوانی پاک‌سازی کرد (https://foreignpolicy.com/2013).

در مجموع، بررسی نحوه رفتار و اتخاذ مواضع از طرف جریان‌های مختلف فکری و سیاسی شیعیان در کویت نیز نشان می‌دهد که در تعامل با جریان‌های مخالف، چون در اقلیت‌اند به طور معمول موضع واحدی اتخاذ می‌کنند.

نتیجه

از سه جریان فکری و کلامی شیخی، اخباری و اصولی، جریان‌های اخباری و شیخی عمدتاً درون‌گرا بوده و ورود چندانی به عرصه جریان‌سازی سیاسی و اجتماعی نداشته‌اند. جریان‌های اخباری و احقاقی بیشتر حافظ نظم موجود بوده‌اند و در مناسباتشان با حکومت خلاف جهت‌گیری حاکمیت قرار نگرفته‌اند و بدین‌سان توانسته‌اند به قدرت اقتصادی خوبی دست یابند. جریان فکری اصولی که متأثر از سه حوزه نجف، قم و کربلا است، منشأ عمل سیاسی و اجتماعی در جامعه قرار گرفته و جریان‌های سیاسی و تشکل‌های اجتماعی را شکل داده است که التحالف الوطنی الاسلامی با رویکرد علاقه‌مندی به انقلاب اسلامی و ولایت فقیه، تجمع میثاق وطنی و مستقل‌ها، و تجمع العدالة والسلام با گرایش به جریان شیرازی از آن جمله‌اند. البته جریان همسو با انقلاب اسلامی و مستقل‌ها در نبود فعالیت سیاسی طیف‌های دیگر شیعی از موفقیت بیشتری در عرصه اجتماعی و سیاسی و مظاهر آن، همچون انتخابات مجلس، نسبت به دیگر جریان‌ها برخوردار بوده و همواره پیشتاز بوده‌اند.

گرچه جریان‌های فکری شیعی کویت امتداد جریان‌های شیعی ایران، عراق و عربستان هستند اما نکته مهم در این امتداد جریانی در کویت این است که پیروان این جریان‌های شیعی تعامل بسیار خوبی از لحاظ اجتماعی با یکدیگر دارند و در مواقع حیاتی نقش واحدی را در مقابل سایر جریان‌های اسلامی ایفا می‌کنند، همان‌گونه که در وقایع بهار عربی عمل کردند.

قریب به اتفاق جریان‌های شیعی کویت در حال حاضر ضمن تعامل مثبت با یکدیگر از مناسبات خوبی با حکومت و اهل سنت، به استثنای سلفی‌ها، برخوردارند. مقطع خیزش عربی در کویت که در صدد بود منفعت جریان‌های مخالف شیعه را تأمین کند همگرایی بیشتر جریان‌های

شیعی را موجب شد که نتیجه‌اش در انتخابات مجلس کویت به‌خوبی نمایان گردید.

منابع

آخوند فرج، عبدالرضا (۱۳۸۰). شناخت کشورهای اسلامی، تهران: شرکت چاپ و نشر ایران.
آل عید، صالح؛ الصاخن، السيد محمد (۱۴۳۱). الثمرة فی احکام الحج والعمرة، بی‌جا: المؤلفان، الطبعة الحادية عشر.

الاحقافى الاسکوئى، عبد الرسول (۱۴۱۵). قرنان من الاجتهاد والمرجعية فى اسرة الاحقافى، کویت: جامع الامام الصادق (عليه السلام)، مكتبة الامام الصادق (عليه السلام) العامة.

بهشتی، ابراهیم (۱۳۹۰). اخباری‌گری: تاریخ و عقاید، قم: دارالحدیث.

حیدر، خلیل علی (۲۰۱۱). الجماعة السلفية فى الكويت ... ماضيها وحاضرها: الاخوان المسلمون والسلفيون فى الخليج، دبی: مركز المسبار للدراسات والبحوث.

خاکرند، حسن (۱۳۸۴). «نگاهی به وضعیت اجتماعی سیاسی شیعیان کویت: مصاحبه»، در: چشم‌انداز ارتباطات فرهنگی، ش ۲۱، ص ۵۴-۶۰.

دائرة المعارف تشیع (۱۳۶۸). زیر نظر: احمد صدر حاج سید جوادى، کامران فانی، بهاء‌الدین خرّم‌شاهی، تهران: سازمان دائرة المعارف تشیع، چاپ اول، ج ۲.

رودباری، لواء (۱۳۷۵). کویت (کتاب سبز)، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.

السليمى، صالح (بی‌تا). أضواء: مدرسة الأحساء، الكويت: جامع الامام الصادق (عليه السلام).

سيفى، حسن (۱۳۸۶). آشنایی با کشور کویت، تهران: مرکز آموزشی و پژوهشی شهید سپهبد صیاد شیرازی.

شهرستانی، محمد بن عبدالکریم (۱۳۶۱). الملل والنحل، تحقیق و تصحیح: محمدرضا جلالی نائینی، تهران: اقبال، چاپ سوم، ج ۱.

الفاضلى، حسين محمد على (۱۴۲۹). الامام السيستاني: امة فى رجل، بيروت: مؤسسة البلاغ، الطبعة الاولى.

فرمانیان، مهدی (۱۳۸۷). آشنایی با فرق تشیع، قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه.

المديرس، فلاح عبد الله (۱۹۹۹). ملامح اولية حول نشأة التجمعات والتنظيمات السياسية فى الكويت، الكويت: دار قرطاس للنشر.

مشکور، محمدجواد (۱۳۸۶). فرهنگ فرق اسلامی، مشهد: آستان قدس، چاپ هشتم.

موسوی، سید جعفر (۱۳۸۵). سیمای کویت امروز، کویت: سفارت جمهوری اسلامی ایران در کویت.

جريدة النهار الكويتية (۲۰۱۸/۱۰/۲۱). العدد ۳۵۰۹.

Azoulay, Rivka (2013). "The Politics of Shi'i Merchants in Kuwait", in: *Business Politics in the Middle East*, ed. Steffen Hertog, Giacomo Luciani, and Marc Valeri, London: Hurst, pp. 67-99

Matthiesen, Toby (2011). *The Shia of Saudi Arabia: Identity Politics, Sectarianism and the*

- Saudi State, PhD dissertation, SOAS, pp. 132–153.
- Matthiesen, Toby (2012). “A Saudi Spring?”: The SHi’a Protest Movement in the Eastern Province 2011–2012”, *The Middle East Journal*, Vol. 66, No. 4, pp. 628–659.
- Matthiesen, Toby (2013). *Sectarian Gulf: Bahrain, Saudi Arabia, and the Arab Spring That Wasn’t*, Stanford, CA: Stanford University Press.
- Matthiesen, Toby (2014). “Mysticism Migration and Clerical Network”, in: *Journal of Muslim Minority Affairs*, vol. 34, No. 4, pp. 1-24.
- <https://al-aema.com>
- <https://alqabas.com/article/86055>
- <https://carnegieendowment.org/2014/05/07/55514>
- <https://foreignpolicy.com/2013/11/20/kuwaits-muslim-brotherhood-under-pressure>
- www.alehkaky.com
- www.almoslim.net
- www.bakerinstitute.org/media/files/files/55beac94/bi-brief-080818-cme-carnegie-kuwait2
- www.dw.com/en/shiite-muslims-gain-seats-in-boycotted-kuwait-election/a-16423630
- www.facebook.com/alshiakhalawhad
- www.iraqitribes.com/posts/753993258011728
- www.jafariyaneews.com
- www.kuwaitpolitics.org
- www.lyngsat.com/tvchannels/--/al-awhad-tv.html.alawhad.tv
- www.mashreghnews.ir/news/437216
- www.nationalkuwait.com/forum/index.php?threads/63226
- www.state.gov/reports/2019/kuwait
- www.alanba.com.kw/340192/18-11-2

References

- Akhund Faraj, Abd al-Reza. 2002. *Shenakht Keshwar-hay Islami (Recognition of Islamic Countries)*, Tehran: Iran Printing and Publishing Company. [in Farsi]
- Al Id, Saleh; Al-Sakhen, Al-Sayyed Mohammad. 2010. *Al-Thamarah fi Ahkam al-Hajj wa al-Omrah (Fruits in the Rules of Hajj and Umrah)*, n.p: Authors, 11th Edition. [in Arabic]
- Al-Ehghaghi al-Oskui, Abd al-Rasul. 1995. *Gharnan men al-Ejtehad wa al-Marjaiyah fi Osrah al-Ahghaghi (Two Centuries of Ijtihad and Authority in the al-Ahghaghi Family)*, Kuwait: Imam al-Sadegh (AS) Mosque, Imam al-Sadegh (As) Public Press. [in Arabic]
- Al-Fazeli, Hosayn Mohammad Ali. 2008. *Al-Imam al-Sistani: Ommah fi Rajol (Imam al-Sistani: A Nation in a Man)*, Beirut: Al-Balagh Institute, First Edition. [in Arabic]
- Al-Modayres, Falah Abdollah. 1999. *Malameh Awwaliyah Hawl Nashah al-Tajammoat wa al-Tanzimat al-Siyasiyah fi al-Kuwait (Initial Features about the Emergence of Political Groupings and Organizations in Kuwait)*, Kuwait: Paper Printing House. [in Arabic]
- Al-Salimi, Saleh. n.d. *Azwa: Madrasah al-Ahsa*, Kuwait: Imam al-Sadegh (AS) Mosque. [in Arabic]
- Azoulay, Rivka. 2013. "The Politics of Shi'i Merchants in Kuwait", in: *Business Politics in the Middle East*, ed. Steffen Hertog, Giacomo Luciani, and Marc Valeri, London: Hurst, pp. 67–99
- Beheshti, Ibrahim. 2012. *Akhbarigari: Tarikh wa Aghayed (Akhbaris: History and Beliefs)*, Qom: Hadith House. [in Farsi]
- Daerah al-Maaref Tashayyo (Shiite Encyclopedia)*. 1990. Supervised by Ahmad Sadr Haj Seyyed Jawadi, Kamran Fani, Baha al-Din Khorramshahi, Tehran: Shiite Encyclopedia Organization, First Edition, vol. 2. [in Farsi]
- Farmaniyan, Mahdi. 2009. *Ashnayi ba Feragh Tashayyo (Introduction to Shiite Sects)*, Qom: Seminary Management Center. [in Farsi]
- Heydar, Khalil Ali. 2011. *Al-Jamaah al-Salafiyah fi al-Kuwait...Maziha wa Hazeroha: Al-Ekhwān al-Moslemun wa al-Salafiyun fi al-Khalij (The Salafi Group in Kuwait... Its Past and Present: The Muslim Brotherhood and Salafists in the Gulf)*, Dubai: Al-Misbar Center for Studies and Research. [in Arabic]

Khakrand, Hasan. 2006. "Ngahi be Waziat Ejtemai Siyasi Shiayan Kuwait: Mosahebeh (A Look at the Socio-political Situation of Kuwaiti Shiites: An Interview)", in: *The Perspective of Cultural Communication*, no. 21, pp. 54-60. [in Farsi]

Kuwaiti Newspaper Al-Nahar. 2018/10/21. No. 3509. [in Arabic]

Mashkur, Mohammad Jawad. 2008. *Farhang Feragh Islami (Dictionary of Islamic Denominations)*, Mashhad: Astan Qods Razawi, Eighth Edition. [in Farsi]

Matthiesen, Toby. 2011. *The Shia of Saudi Arabia: Identity Politics, Sectarianism and the Saudi State*, PhD dissertation, SOAS, pp. 132–153.

Matthiesen, Toby. 2012. "A Saudi Spring?: The Shi'a Protest Movement in the Eastern Province 2011–2012", *The Middle East Journal*, Vol. 66, No. 4, pp. 628–659.

Matthiesen, Toby. 2013. *Sectarian Gulf: Bahrain, Saudi Arabia, and the Arab Spring That Wasn't*, Stanford, CA: Stanford University Press.

Matthiesen, Toby. 2014. "Mysticism Migration and Clerical Network", in: *Journal of Muslim Minority Affairs*, vol. 34, no. 4, pp. 1-24.

Musawi, Seyyed Jafar. 2007. *Simay Kuwait Emruz (Today Kuwait View)*, Kuwait: Embassy of the Islamic Republic of Iran in Kuwait.

Rudbari, Lawa. 1997. *Kuwait (Green Book)*, Tehran: Political and International Studies Office of Ministry of Foreign Affairs. [in Farsi]

Seyfi, Hasan. 2008. *Ashnayi ba Keshwar Kuwait (Introduction to Kuwait)*, Tehran: Martyr Sayyad Shirazi Educational and Research Center. [in Farsi]

Shahrestani, Mohammad ibn Abd al-Karim. 1983. *Al-Melal wa al-Nehal (Nations & Schools)*, Researched & Edited by Mohammad Reza Jalali Naini, Tehran: Eghbal, Third Edition, vol. 1. [in Arabic]

<https://al-aema.com>

<https://alqabas.com/article/86055>

<https://carnegieendowment.org/2014/05/07/55514>

<https://foreignpolicy.com/2013/11/20/kuwaits-muslim-brotherhood-under-pressure>

www.alehkaky.com

www.almoslim.net

مناسبات جریان‌های شیعی معاصر در کشور کویت با ... / ۲۴۵

www.bakerinstitute.org/media/files/files/55beac94/bi-brief-080818-cme-carnegie-kuwait2

www.dw.com/en/shiite-muslims-gain-seats-in-boycotted-kuwait-election/a-16423630

www.facebook.com/alshiakhalawhad

www.iraqitribes.com/posts/753993258011728

www.jafariyanews.com

www.kuwaitpolitics.org

www.lyngsat.com/tvchannels/--/al-awhad-tv.html.alawhad.tv

www.mashreghnews.ir/news/437216

www.nationalkuwait.com/forum/index.php?threads/63226

www.state.gov/reports/2019/kuwait

www.alanba.com.kw/340192/18-11-2012